

วิถีและพลังชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ จังหวัดชลบุรีและฉะเชิงเทรา

The Ways and Powers of Hua Phai Catholic Community

in Chonburi and Chachoengsao Provinces

อริญญา แสนสระ¹ และ วิสันห์ วงษ์แก้ว²

Aranya Saensra and Wisan Wongkaew

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ วิถีและพลังของชุมชน และนำเสนอรูปแบบทุนทางวัฒนธรรม โดยศึกษาจากเอกสารและการเก็บข้อมูลแนวประวัติศาสตร์บอกเล่า ผลการวิจัย พบว่า ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดจากการไถ่ทาสของบาทหลวง มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสเพื่อเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกและการจัดหาที่ดินเพื่อสร้างนิคมให้ทาสเก่า ได้อยู่อาศัยและมีที่ดินทำกิน มีพื้นที่ครอบคลุม 3 อำเภอ คือ อำเภอพนัสนิคมและอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดชลบุรี และอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งปัจจุบันเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงปลาและจำหน่ายพันธุ์ปลาที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ วิถีและพลังของชุมชน ประกอบด้วย วิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม ภูมิทัศน์ วัฒนธรรมที่ชัดเจน เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง มีการพัฒนาชุมชนทั้งจากหน่วยงานราชการและศาสนจักร และการอยู่ร่วมกันในสังคมต่างศาสนาอย่างเข้าใจและสมัครสมานสามัคคีกัน ส่วนทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ประกอบด้วย ทุนด้านประวัติศาสตร์ ทุนด้านวิถีชีวิต ทุนด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม และทุนด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถนำไปใช้พัฒนาองค์ความรู้ และพัฒนาชุมชนในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : วิถีและพลัง, ชุมชนคาทอลิก, ภูมิทัศน์วัฒนธรรม, ทุนทางวัฒนธรรม

Abstract

This research aimed to study the historical development of Hua Phai Catholic Community, ways and powers, and the presentation of its cultural capital, by studying from documents and collecting data from informative historical fieldwork. It was found that Hua Phai Catholic Community was founded in the reign of King Rama V by a French missionary who redeemed slaves for Roman Catholic evangelism and allocated land for the former slaves to reside and earn their living. The area now covers 3 districts

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี E-mail: aranya_s@rmutt.ac.th

² นักวิชาการอิสระ E-mail: waree0@gmail.com

including Phanat Nikhom and Phanthong in Chonburi, Ban Pho District in Chachoengsao. At present, this area is nationwide famous for fish breeding ground and fish breed sale. The community way of life and its power is composed of agricultural society; obvious cultural landscape; strong community economy; community development conducted by both government sectors and the church; and understanding and harmonious social coexistence of people with different religions. There are different cultural capital aspects of Hua Phai Catholic Community: history, way of life, cultural landscape, tourism resources. and These can be effectively used to develop knowledge and community in terms of creative economy.

Keywords: Ways and Powers, Catholic Community, cultural landscape, cultural capital

บทนำ

ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่เป็นชุมชนคริสต์แห่งลุ่มน้ำบางปะกงที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) มีภูมิหลังจากการไถ่ทาสของบาทหลวงมาธิโอแรง ฟรังซัว มารี เกโก มิซซันนารีชาวฝรั่งเศส ผู้ดูแลคริสตชนที่บางปลาสร้อย (จังหวัดชลบุรี) มีการจัดหาที่ดินเพื่อสร้างนิคมให้ทาสเก่าได้อาศัยและมีที่ดินทำกิน มีเนื้อที่จำนวน 10,819 ไร่ ครอบคลุม 3 อำเภอ คือ อำเภอพนัสนิคมกับอำเภอนานทอง จังหวัดชลบุรี และอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา (รายงานการดำเนินงานวัดนักบุญฟิลิปและยาโกบ หัวไผ่ ค.ศ. 2006 – 2008, 2552, หน้า 10)

ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดนักบุญฟิลิปและยาโกบ หัวไผ่ ตำบลโคกจันทอน อำเภอนานทอง จังหวัดชลบุรี มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน และตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนชาวคริสต์ที่สำคัญของภาคตะวันออก เป็นนิคมทาสของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกแห่งแรกๆ ที่มีพัฒนาการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นเพียงชุมชนนิคมทาสเพียงชุมชนเดียวท่ามกลางความหลากหลายทางเชื้อชาติ ประเพณี และวัฒนธรรมชุมชนอื่น ๆ ในภาคตะวันออก (ถารดี มหาพันธ์, 2553, หน้า 21)

ปัจจุบันชุมชนคาทอลิกหัวไผ่เป็นชุมชนคาทอลิกที่ใหญ่เป็นอันดับสองของภาคตะวันออกที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ ความเชื่อทางศาสนา ประเพณี และพิธีกรรม ชาวชุมชนส่วนใหญ่เช่าอาศัยอยู่ในเขตที่ดินของโบสถ์ อยู่ร่วมกันอย่างสมัคสมานสามัคคี ประกอบอาชีพหลักคือการเพาะเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง และเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดจำหน่าย ซึ่งชุมชนแห่งนี้เป็นแหล่งจำหน่ายพันธุ์ปลาน้ำจืดที่ใหญ่และมีชื่อเสียงในบรรดาเกษตรกรผู้เลี้ยงปลาในระดับประเทศ

นอกจากนี้ ในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ยังมีโรงเรียนประชาสงเคราะห์ ซึ่งเป็นโรงเรียนคาทอลิกในสังกัดมิสซังโรมันคาทอลิกจันทบุรี นักเรียนส่วนใหญ่เป็นคริสตชนนิกายโรมันคาทอลิก ส่วนสภาพสังคมของชุมชนเป็นสังคมชนบทที่มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมที่โบสถ์ซึ่งเป็นศูนย์รวมของคนในสังคม

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ จากพื้นที่กว้างใหญ่ไม่มีผู้ใดอาศัยอยู่เนื่องจากมีโจลงช้างอาศัยอยู่ ทั้งบาทหลวงและชาวชุมชนได้ร่วมมือร่วมใจกันจัดหาเป็นต่าง ๆ รวมทั้งการอาสาช่วยกันไล่โจลงช้างออกจากพื้นที่จนสำเร็จ และมีการปรับพื้นที่ภายในชุมชนเป็นที่นาให้ชาวชุมชนประกอบอาชีพได้ รวมถึงความร่วมมือร่วมใจในการสร้างโบสถ์ของชุมชนเพื่อเป็นศูนย์รวมทางพิธีกรรมและสังคม มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ เสมอ เช่น การพัฒนาอาชีพ การจ้างงาน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีและพลังชุมชนที่เข้มแข็งงดงาม ถ้ายทอดเป็นเรื่องราวบอกเล่ามาถึงยุคปัจจุบันอย่างน่าสนใจ

จากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีความน่าสนใจ ปรากฏหลักฐานชัดเจน ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่จึงเป็นชุมชนที่มีวิถีและพลังทั้งในด้านการก่อตั้งชุมชนจากการไล่หาสและการจับจองที่ดินจำนวนมากของบาทหลวงมิชชันนารี ผ่านเรื่องราวต่างๆ จนเป็นชุมชนคาทอลิกที่เข้มแข็ง มีอัตลักษณ์ทั้งในด้านการนับถือศาสนา การประกอบอาชีพ ความเชื่อและประเพณี รวมถึงการเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาที่มีชื่อเสียงในปัจจุบัน

ผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญของการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีและพลังชุมชน จึงได้ศึกษาเกี่ยวกับชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ เพื่อเป็นคลังข้อมูลสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การนำทุนทางวัฒนธรรมไปต่อยอดให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ เพื่อให้เป็นแบบอย่างของการศึกษาชุมชนอย่างสร้างสรรค์ต่อไป

วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ภูมิสังคมและวัฒนธรรมวิถีและพลังชุมชน และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และวิจัยภาคสนาม (Field Research) มีการสำรวจและบันทึกข้อมูลชุมชนครอบคลุมพื้นที่ของชุมชน คือ 3 อำเภอ 2 จังหวัด ประกอบด้วย ตำบลโคกขี้หนอนกับตำบลท่าข้าม อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ตำบลโคกเพลาะ อำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี รวมทั้งตำบลสิบเอ็ดศอกและตำบลหนองดินนก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วนำข้อมูลมาเรียบเรียงเป็นองค์ความรู้ จัดระบบข้อมูล และนำเสนอรูปแบบทุนทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่

การเลือกกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้รู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความเชื่อ พิธีกรรม วิถีชีวิตชาวบ้าน และนักวิชาการกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นชาวบ้านทั่วไปในการวิเคราะห์วิถีและพลังชุมชน รวมทั้งกลุ่มผู้นำชุมชนและหัวหน้าสถานศึกษาในการเสนอรูปแบบทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) และการสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง (Non – Structured Interview) ในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิถีชีวิต ภูมิปัญญา

ท้องถิ่น และใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในการเสนอรูปแบบทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน แล้วนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง “วิถีและพลังชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ จังหวัดชลบุรีและฉะเชิงเทรา” ประกอบด้วย 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ วิถีและพลังของชุมชน และรูปแบบทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน ดังนี้

1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่

ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่เป็นชุมชนในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่สำคัญชุมชนหนึ่งในภาคตะวันออกของไทย มีพื้นที่อยู่ระหว่างรอยต่อของอำเภอนนทบุรีและอำเภอบางพลีในเขตจังหวัดชลบุรี และอำเภอบ้านโพธิ์ในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา ชุมชนนี้มีชื่อเป็นทางการในทางศาสนาว่า “**ชุมชนโบสถ์นักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่**” โดยชื่อโบสถ์และชื่อชุมชนมีที่มาจากการที่บาทหลวงมิชชันนารีผู้เผยแผ่ศาสนา เลือกลงอาสนวิหารหัวไผ่บริเวณใจกลางพื้นที่ชุมชนเพื่อเป็นที่ตั้งของโบสถ์รวมถึงการเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเพื่อเป็นการให้เกียรติแก่นักบุญฟิลิปและยากอบผู้เป็นอัครสาวกของพระเยซู จึงได้มีการนำชื่อนักบุญทั้งสองมาตั้งเป็นชื่อของโบสถ์และชุมชน ตลอดจนการมอบโบสถ์และชาวชุมชนให้ท่านนักบุญทั้งสองเป็นองค์อุปถัมภ์ตามวัฒนธรรมความเชื่อของคริสตชนในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บาทหลวงมิชชันนารีได้เริ่มไถ่ทาสเป็นครั้งแรก โดยบาทหลวงซมิตต์เป็นผู้รับผิดชอบดูแลคริสตชนที่แปดริ้ว (จังหวัดฉะเชิงเทรา) ได้ไถ่ทาสครั้งแรกเป็นครอบครัวหนึ่งซึ่งมีสมาชิก 3 คน ด้วยเงินจำนวน 70 บาท โดยได้รับความช่วยเหลือด้านการเงินจากประเทศฝรั่งเศสผ่านทางบาทหลวงอเล็กซิส เปียง ซึ่งในระยะแรกของการไถ่ทาสนั้นยังคงเป็นงานส่วนตัวของบาทหลวงซมิตต์และบาทหลวงมาธิโอแรง ฟรังซัว มารี เกโก (บาทหลวงเกโก) ผู้ดูแลคริสตชนที่บางปลาสร้อย (จังหวัดชลบุรี) และเคยเป็นผู้ช่วยบาทหลวงซมิตต์ที่แปดริ้วมาก่อน ต่อมาการไถ่ทาสจึงได้ค่อย ๆ กลายเป็นงานระดับประเทศ เนื่องจากบาทหลวงมิชชันนารีมองว่า “ดังที่คุณทาสเพราะความทุกข์ และพวกเขาจะเป็นคริสตที่ดี” (โรเบิร์ต โกสเต, 2547, หน้า 412 - 413)

ใน พ.ศ. 2415 บาทหลวงเกโกได้เริ่มสำรวจที่ดินแปลงใหม่ในพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกง ที่อยู่ระหว่างรอยต่อของเมืองแปดริ้วกับเมืองพนัส (อำเภอนนทบุรี จังหวัดชลบุรี) ที่ท่านเคยเดินทางผ่านอยู่เสมอ ซึ่งเป็นพื้นที่ราบกว้างใหญ่ ยังเป็นพื้นที่รกร้าง และมีป่าไผ่อยู่ตรงกลางพื้นที่ จึงเป็นที่มาของชื่อชุมชน “หัวไผ่” อีกทั้งยังไม่มีผู้ใดมาจับจองที่ดินเนื่องจากบริเวณนั้นมีช้างป่าอาศัยอยู่ บาทหลวงเกโกจึงให้ทาสเก่าและคริสตชนบางครอบครัวแยกออกจากชุมชนที่โคกกระเหียงมาตั้งถิ่นฐานเป็นนิคมใหม่ในบริเวณที่ราบลุ่มแห่งนี้ พร้อมกับการไล่โจลงช้างป่าที่อาศัยอยู่แต่เดิมนั้นออกไป มีการหักร้างถางพงและปรับพื้นที่จากป่ารกร้างสู่

ผืนนาอันกว้างใหญ่ ซึ่งการทำนานั้นได้ผลดีทำให้บรรดาทาสที่ทาสได้ไถไถนั้นสามารถใช้หนี้ได้ รวมถึงมีเงินเหลือเก็บ ส่วนเงินที่ได้จากการใช้หนี้ของทาสเก่านั้นบาทหลวงเกโกได้นำไปไถ่ทาสคนอื่นๆ ต่อไป (ประวัติย่อพระสงฆ์ที่มาปกครอง “วัดหัวไผ่”, ม.ป.ป., หน้า 2-3) และเมื่อ พ.ศ. 2422 ได้มีทาสผู้ถูกไถ่ตัวไว้มากกว่า 40 ครอบครัว อาศัยอยู่ทั้งที่โลกกะเหรี่ยงและที่หัวไผ่ บรรดาทาสเก่าเหล่านั้นส่วนมากเป็นชาวสยาม มีชาวจีนอยู่บ้าง ต่อมาชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ค่อยๆ มีคริสตชนเพิ่มมากขึ้นทั้งจากพี่น้องของทาสเก่า รวมถึงผู้ที่มาขออาศัยอยู่ใหม่ เนื่องมาจากแรงจูงใจของการได้มีที่ดินในการทำนาเลี้ยงชีพ ตลอดจนข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ และทรัพย์สินต่างๆ จะได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ได้มีการสร้างและเสกโบสถ์หลังแรกในปี พ.ศ. 2423 (อนุสรณ์ 50 ปี สุวรรณสมโภช มิสซังจันทบุรี, ม.ป.ป., หน้า 64)

ภาพที่ 1 ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ในแผนที่การบินเฉพาะถิ่น บ้านโพธิ์ ละเชิงเทรา
ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2458). เอกสารเลขที่ ผ. กบค.3 - (12-25)

ชาวชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ได้ใช้โบสถ์หลังแรกในการประกอบพิธีกรรมและทำกิจกรรมในชุมชน ต่อเนื่องประมาณ 49 ปี มีการรื้อถอนและสร้างโบสถ์หลังที่สองในสมัยบาทหลวงยาโกเบ แจง เกิดสว่าง หากนับจุดเริ่มต้นจากการเสกโบสถ์หลังแรกจนปัจจุบันมีอายุกว่า 140 ปี และเมื่อนับจากจุดเริ่มต้นในการบุกเบิกนิคมทาสของบาทหลวงเกโก เป็นเวลากว่า 150 ปี นับเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์และพัฒนาการต่อเนื่องมายาวนาน

ภาพที่ 2 โบสถ์หลังแรกของวัดนักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่
ที่มา : ภาพจากหอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ

บทบาททางด้านศาสนาและการพัฒนาการของชุมชนซึ่งมีบาทหลวงอธิการโบสถ์เป็นผู้นำยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่ง พ.ศ. 2471 เมื่อบาทหลวงยาโกเบ แจง เกิดสว่าง มารับหน้าที่อธิการโบสถ์ ท่านได้สร้างความเจริญแก่ชุมชนและครองใจชาวชุมชนเป็นอย่างดี มีการเล่าต่อกันมาว่าพ่อยาโกเบเป็นผู้สุภาพ อ่อนโยน จิตใจดี เป็นที่รักของชาวหัวไผ่ยิ่งนัก (ซิสเตอร์กัลยา ยุติธรรม, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 1 ตุลาคม 2565) ในสมัยนี้มีการสร้างโบสถ์หลังที่สองของชุมชน และจัดตั้งตลาดนัดบริเวณลานข้างโบสถ์หลังที่สองเพื่อให้ชาวชุมชนนำสินค้าทางการเกษตรและของป่ามาขาย นับว่าเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนอย่างกว้างขวางมากขึ้น 23

ภาพที่ 3 โบสถ์หลังที่สองของวัดนักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่
ที่มา : ภาพโบสถ์ในอดีตรวมโยโกเบเบจ เกิดสว่าง จากหอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ

เมื่อ พ.ศ. 2503 บาทหลวงบุญชู ระเบียบพิชัย และชาวชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ได้ร่วมกันสร้างโบสถ์หลังที่สาม เป็นอาคารทรงไทยประยุกต์สวยงาม ได้รับการเสกถวายพรและฉลองโบสถ์ใหม่เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2508 ใช้ชื่อว่า “โบสถ์นักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่” เช่นเดียวกับ โบสถ์หลังที่สอง และมีการปรับปรุงโบสถ์หลังที่สองให้เป็นอาคารอเนกประสงค์สำหรับใช้ในกิจกรรมของชุมชน ต่อมา พ.ศ. 2562 เมื่อโบสถ์หลังที่สามชำรุดทรุดโทรมจนไม่สามารถใช้งานได้ บาทหลวงอธิการโบสถ์จึงให้ใช้โบสถ์หลังที่สองประกอบพิธีกรรมเป็นหลัก ส่วนโบสถ์หลังที่สามนั้นบาทหลวงและสภาอภิบาลเห็นสมควรให้รื้อถอนเพื่อสร้างโบสถ์หลังใหม่ทดแทนต่อไป (ประเสริฐ วงษ์แก้ว, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 24 กุมภาพันธ์ 2566)

ภาพที่ 4 โบสถ์หลังที่สามของวัดนักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่

นอกจากนี้ บาทหลวงบุญชู ระบุพิชัย ได้ให้ความสำคัญและส่งเสริมความศรัทธาต่อแม่พระ โดยให้ชุมชนแต่ละกลุ่มหาที่เหมาะสมเพื่อสร้าง “โบสถ์น้อย” ให้ชาวชุมชนได้ร่วมสวดภาวนาและมีการฉลองโบสถ์น้อยปีละครั้ง โดยสัตบุรุษร่วมกันตั้งชื่อโบสถ์น้อย ได้แก่ โบสถ์น้อยแม่พระประจักษ์ที่ลูร์ด เนินวัด ใช้พื้นที่ของโบสถ์หลังแรกที่บาทหลวงเกโกสร้างขึ้น นำมาถมดินจนสูงแล้วสร้างถ้ำแม่พระประจักษ์ที่ลูร์ดจำลอง โบสถ์น้อยแม่พระองค์อุปถัมภ์ เนินท่าข้าม โบสถ์น้อยแม่พระนิจจานูเคราะห์ เนินคู – กระพังบอน โบสถ์น้อยแม่พระมหาชัย เนินกลม – เนินโมกมัน และโบสถ์น้อยแม่พระฟาติมา เนินชวด่าง – คลองตัน (ทนงศักดิ์ ยุ่นประยงค์, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2565)

“การสร้างโบสถ์น้อยเนื่องมาจากชุมชนคาทอลิกหัวไผ่มีบริเวณกว้างมาก ประกอบกับในสมัยก่อนการคมนาคมยังไม่สะดวก โบสถ์น้อยจึงมีบทบาทอย่างมากในการประกอบศาสนกิจและเป็นที่ชุมนุมในแต่ละเขตเนินต่างๆ เช่น การประกอบพิธีบูชาขอบพระคุณ การสวดภาวนา” (วิหาร ยุ่นประยงค์, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 4 ตุลาคม 2565)

การรับรู้เรื่องพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาวชุมชนเกิดขึ้นจากกิจกรรมของชุมชนที่มีโบสถ์เป็นศูนย์กลาง การเข้าร่วมพิธีมิสซาวันอาทิตย์และการบันทึกข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของนักวิชาการในชุมชน ทำให้เห็นถึงความเป็นมาของชื่อชุมชน และชาวชุมชนยังระลึกถึงบาทหลวงคนสำคัญสองท่าน คือ บาทหลวงมาธิโอแรง ฟรังซัว มารี เกโก ผู้บุกเบิกผืนดินหัวไผ่ และบาทหลวงยาโกเบ แจง เกิดสว่าง ผู้นำทางจิตวิญญาณและการพัฒนาชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ โดยมีรูปปั้นของท่านตั้งเด่นอยู่ในบริเวณหน้าโบสถ์หลังที่สามเพื่อเป็นที่เคารพและระลึกถึงการพัฒนาชุมชนคาทอลิกหัวไผ่แห่งนี้มาอย่างยาวนาน

ภาพที่ 5 รูปปั้นบาทหลวงมาธิโอแรง ฟรังซัว มารี เกโก มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสผู้บุกเบิกชุมชนคาทอลิกหัวไผ่

ภาพที่ 6 รูปปั้นพระสังฆราช ยาโกเบ แจง เกิดสว่าง ผู้นำทางจิตวิญญาณและการพัฒนาชุมชนคาทอลิกหัวไผ่

จากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สามารถสรุปได้ว่า ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่เป็นชุมชนคาทอลิกที่ตั้งอยู่ระหว่างรอยต่อของจังหวัดตะเข้เกรและจังหวัดชลบุรี เกิดจากการจับจองที่ดินของบาทหลวงมาธิอแรง ฟรังซัว มารี เกโก เพื่อให้ทาเสเก้ของท่านได้มาอยู่อาศัยและมีที่ดินในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเลี้ยงตนเอง ชุมชนแห่งนี้มีชื่อเป็นทางการในทางศาสนาว่า “ชุมชนโบสถ์นักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่” มีที่มาจากกรณีที่บาทหลวงมิชชันนารีผู้เผยแผ่ศาสนาเลือกเอาเนินป่าไผ่บริเวณใจกลางพื้นที่ชุมชนเพื่อเป็นที่ตั้งของโบสถ์รวมถึงการเป็นศูนย์กลางของชุมชน และใช้นักบุญฟิลิปและยากอบผู้เป็นอัครสาวกศิษย์ของพระเยซูมาตั้งเป็นชื่อของโบสถ์และชุมชน ภายในชุมชนมีโบสถ์ตั้งโดดเด่นเป็นทั้งสถานที่สำคัญทางศาสนา มีพื้นที่สาธารณะที่ชาวชุมชนและทางราชการใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ คือบริเวณพื้นที่โดยรอบโบสถ์ใหญ่และโบสถ์น้อยประจำชุมชนและศาลาอเนกประสงค์ของแต่ละหมู่บ้านในเขตชุมชน

2. วิธีและพลังของชุมชน

วิธีและพลังชุมชนเกิดจากการดำรงอยู่อย่างรู้คุณค่าของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างเข้มแข็ง และสร้างอัตลักษณ์ในชุมชนอย่างชัดเจน วิธีและพลังของชุมชนประกอบด้วย วิธีชีวิตชาวชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ และพลังชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ดังนี้

2.1 วิธีชีวิตชาวชุมชนคาทอลิกหัวไผ่

2.1.1 ลักษณะทั่วไปของชุมชน ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ยังเป็นแบบชนบท คือ มีการเรียกชื่อชุมชน ชื่อหมู่บ้าน ชื่อลำคลอง เป็นต้น ตามลักษณะของพื้นที่ภายในชุมชนตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา เช่น บ้านหัวไผ่ เนินโมกมัน ถนนรด นาล่าง ฯลฯ พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นบ่อสำหรับเพาะเลี้ยงปลาและสัตว์น้ำจืด การตั้งบ้านเรือนของชาวชุมชนส่วนใหญ่นั้นยังเป็นบ้านที่สร้างด้วยไม้ หรือบ้านที่สร้างด้วยคอนกรีตผสมการสร้างด้วยไม้ ส่วนบ้านที่เป็นคอนกรีตโครงสร้างเหล็กนั้นมีอยู่ในชุมชนไม่มากนัก ซึ่งการตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่ของชาวชุมชนมักจะตั้งอยู่ห่างกันและอยู่ในพื้นที่ดินของตนเอง แต่จะมีการตั้งบ้านเรือนหนาแน่นขึ้นมาบ้างเฉพาะบริเวณโดยรอบโบสถ์ และบริเวณถนนสายหลักของชุมชนที่มีการตั้งฟาร์มจำหน่ายพันธุ์ปลา รวมถึงแปรรูปปลาและกุ้ง ภายในชุมชนมีโบสถ์ที่ตั้งโดดเด่นเป็นทั้งสถานที่สำคัญทางศาสนา เป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นอัตลักษณ์สำคัญของชุมชน ภายในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ยังมีโรงเรียนที่อยู่บริเวณโบสถ์ มีโบสถ์น้อย มีสุสานของชาวชุมชน มีสถานที่ราชการคือโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลและป้อมตำรวจ ตลอดจนมีพื้นที่สาธารณะที่ชาวชุมชนและทางราชการใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ คือ บริเวณพื้นที่โดยรอบโบสถ์ใหญ่และโบสถ์น้อยประจำชุมชนและศาลาอเนกประสงค์ของแต่ละหมู่บ้านในเขตชุมชน นอกจากนี้ยังมีถนนและลำคลองเป็นพื้นที่สาธารณะที่ชาวชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

2.1.2 รูปแบบการปกครองในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ การปกครองภายในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่มี 2 ลักษณะ คือการบริการปกครองจากคริสตจักรโรมันคาทอลิกและการบริการปกครองจากรัฐ ชุมชนหัวไผ่ในทางการปกครองของของคริสตจักรโรมันคาทอลิก นั้นมีลักษณะเป็นเขตปกครองโบสถ์ (Parish) ที่เป็นส่วนหนึ่งในเขตการบริหารปกครองของมิสซังโรมันคาทอลิกจันทบุรี (Chantaburi Diocese) โดยมีบิชอป (Bishop) เป็นผู้บริหารปกครองสูงสุดมีหน้าที่ดูแลคริสตชนนิกายโรมันคาทอลิกเป็นต้นทางด้านศาสนาและจิตใจ บิชอปผู้รับผิดชอบมิสซังโรมันคาทอลิกจันทบุรีจะแต่งตั้งบาทหลวงมาอยู่ประจำที่ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ในการทำหน้าที่อัครบิดรโบสถ์และบาทหลวงผู้ช่วยเพื่อและดูแลคริสตชนชาวชุมชนในด้านต่าง ๆ ซึ่งบาทหลวงในปัจจุบันนี้มีบทบาทสำคัญในด้านการปกครองทางศาสนา และยังมีบทบาทปกครองชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ด้วย เช่น การใกล้ชิดข้อพิพาทของชาวชุมชน ฯลฯ ทั้งนี้เพราะชาวชุมชนให้ความเคารพทั้งในฐานะผู้นำชุมชนและในฐานะผู้แทนของพระเยซูคริสต์ ส่วนการปกครองจากภาครัฐ ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่อยู่ในเขตอำเภอพานทองและพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี และอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ทั้งนี้ชุมชนอยู่ในเขตบริการปกครองขององค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี ประกอบด้วย อบต. โคกขี้หนอน อบต.ท่าข้าม อบต.โคกเพลาะ อบต.สระสี่เหลี่ยม และจังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบด้วย อบต.หนองดินนก และ อบต.สิบเอ็ดศอก

2.1.3 การประกอบอาชีพ ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มีการเลี้ยงปลาและกุ้งซึ่งเห็นได้โดยทั่วไปในชุมชน รองลงมา คือ การตั้งฟาร์มเพาะและจำหน่ายพันธุ์ปลา การตั้งแพรับซื้อปลา และกุ้ง การรับจ้างจับปลาและกุ้ง การให้เช่าอุปกรณ์จับสัตว์น้ำ รวมถึงอาชีพอื่นๆ เช่น รับราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ แรงงานภาคอุตสาหกรรม ค้าขาย และรับจ้าง เป็นต้น

ภาพที่ 7 บ่อปลาและบ่อกุ้งในชุมชน

2.1.4 อัตลักษณ์ของชุมชน อัตลักษณ์สำคัญของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่คือการเป็นชุมชนคริสต์ในชนบทที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ดำรงอยู่ และมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน ชาวชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ได้ตระหนักถึงคุณค่าความเป็นคริสตชนทั้งต่อตนเองและชุมชน มีการนำคุณธรรมทางศาสนามาใช้ในการดำเนินวิถีชีวิต มีความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันในการพัฒนาชุมชนและฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงการมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันของชาวชุมชน ทั้งที่มีต่อส่วนรวมคือโบสถ์และชุมชน และการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างชาวชุมชนด้วยกันเอง ซึ่งมาจากคำสอนในด้าน “ความรัก” อันสำคัญที่สุดของคำสอนในศาสนาคริสต์ ทำให้ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่เป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์ชัดเจนทั้งในด้านการนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพาะเลี้ยงปลาที่มีชื่อเสียงในภาคตะวันออกของประเทศไทย

จากอัตลักษณ์ของชุมชนทำให้เห็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมสำคัญของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่คือ ภาพสองข้างทางถนนสุขประยูร และถนนหัวไผ่ - พานทอง มีฟาร์มจำหน่ายพันธุ์ปลาเป็นจำนวนมาก เป็นสัญลักษณ์ว่าได้เดินทางมาถึงแหล่งเพาะพันธุ์และจำหน่ายพันธุ์ปลาที่ใหญ่มากแห่งหนึ่ง

ภาพที่ 8 ฟาร์มเพาะพันธุ์และจำหน่ายพันธุ์ปลาในชุมชน

2.2 พลังชุมชนคาทอลิกหัวไผ่

พลังชุมชนเกิดจากการดำรงอยู่อย่างรู้คุณค่าของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างเข้มแข็ง และสร้างอัตลักษณ์ในชุมชนอย่างชัดเจน ภาพสะท้อนพลังของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ประกอบด้วย วิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ชัดเจน เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง การพัฒนาชุมชนทั้งจากหน่วยงานราชการและศาสนจักร และการอยู่ร่วมกันในสังคมต่างศาสนาอย่างเข้าใจและสมัครสมานสามัคคีกัน ดังนี้

2.2.1 วิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม

ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ เป็นชุมชนที่อยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การทำเกษตร ในชุมชนมีลำคลองหลายสายทั้งคลองธรรมชาติและคลองขุด ทำให้ชุมชนแห่งนี้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งชุมชน ทั้งการทำนาปลูกข้าว จนกระทั่งปรับเปลี่ยนเป็นการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นหลักในปัจจุบัน ทั้งนี้ การที่ชาวชุมชนมีที่ดินทำกินทั้งจากการเช่าที่ดินของโบสถ์และการมีที่ดินของตนเองทำให้ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมในการเพาะเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง รวมถึงอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเหล่านี้ เช่น ผู้เพาะและจำหน่ายพันธุ์ปลา ผู้ค้าปลาและกุ้ง แรงงานลากปลาและกุ้ง เป็นต้น ซึ่งสร้างงานสร้างรายได้ให้แก่ชาวชุมชนเป็นอย่างดี

พื้นที่ส่วนใหญ่ในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่บ่อสำหรับเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ บ้านเรือนของชาวชุมชนส่วนมากสร้างด้วยไม้ หรือสร้างด้วยคอนกรีตผสมกับการสร้างด้วยไม้ ส่วนบ้านคอนกรีตในชุมชนมีไม่มากนัก บ้านเรือนของชาวชุมชนอยู่ห่างกันตามที่ดินของตน แต่จะมีความหนาแน่น

ในบริเวณรอบโบสถ์และบริเวณถนนสายหลักของชุมชน ซึ่งมีการตั้งฟาร์มเพาะและจำหน่ายพันธุ์ปลารวมถึงการตั้งแพรับซื้อปลาและกุ้ง สะท้อนให้เห็นวิถีสังคมเกษตรกรรมที่ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งจำหน่ายพันธุ์ปลาที่มีชื่อเสียงในระดับประเทศอย่างชัดเจน

2.2.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ชัดเจน

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ มีลักษณะเป็นชุมชนคริสต์ในชนบทที่มีอัตลักษณ์ทางศาสนา มีศาสนสถาน โบราณวัตถุ สถานที่สำคัญ ภาพวิถีชีวิต และทัศนียภาพอันงดงาม จากการรวบรวมองค์ความรู้และภาพที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ จำนวน 20 รายการ ได้แก่ โบสถ์คาทอลิกวัดนักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่ รูปปั้นนักบุญฟิลิปและยากอบ รูปปั้นบาทหลวง สุสานโรมันคาทอลิก ระฆังโบราณ ยุ้งข้าวโบราณ โรงเรียนประชาสงเคราะห์ ตลาดนัดชุมชน โบสถ์น้อย คลองในชุมชน บ่อปลา บ่อกุ้ง แพปลา แพกุ้ง ฟาร์มเพาะและจำหน่ายพันธุ์ปลา ศูนย์การเรียนรู้การเลี้ยงปลา สถานีอนามัย ร้านขายขนมไทยเก่าแก่ในชุมชน ถนนสายสำคัญ และทัศนียภาพของชุมชน แสดงให้เห็นว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนคริสต์แบบชนบทที่มีมรดกทางวัฒนธรรม ธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชาวชุมชนทั้งงดงามและมีพลังทางวัฒนธรรมอย่างยิ่ง ทำให้ประจักษ์ในความเป็นชุมชนคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาโดยตลอด มีวัฒนธรรมและความเชื่อที่ชัดเจน บอกเล่าผ่านสถานที่และพิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชน มีศาสนสถานทั้งงดงาม มีพัฒนาการทางด้านการประกอบอาชีพ มีระบบการคมนาคมที่สะดวก มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งเรียนรู้ด้านการประกอบอาชีพ มีร้านขายขนมไทยที่สืบทอดมาสามชั่วอายุคน และมีทัศนียภาพอันงดงาม เหมาะแก่การส่งเสริมเป็นชุมชนวิถีชีวิตและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

2.2.3 เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง

ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่เกิดจากการที่ชาวชุมชนมีอาชีพหลักในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ทั้งการเลี้ยงปลาและเลี้ยงกุ้ง ทำให้มีเงินหมุนเวียนในชุมชนจำนวนมาก มีการรวมตัวเป็นกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเลี้ยงปลากลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มเลี้ยงปลาตำบลโคกจี่หนอน จดทะเบียนเลขที่ 53/2521 ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2521 ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์น้ำโคกจี่หนอน กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตำบลท่าข้าม กลุ่มผู้เลี้ยงปลาตำบลหนองดินนก ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากการที่บาทหลวงชาวชุมชน และส่วนราชการ มีการประสานงานกันอย่างจริงจังในการพัฒนาชุมชน มีการขุดลอกและขยายคลองธรรมชาติในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ และคลองธรรมชาติโดยรอบชุมชนตามโครงการขุดลอกคลองฝั่งซ้ายแม่น้ำบางปะกงเพื่อให้ง่ายและลึก จากเดิมที่เป็นคลองธรรมชาติสายเล็ก ๆ พอหน้าแล้งน้ำไม่มี เดินข้ามได้ ซึ่งในสมัยบาทหลวงเมธี วรรณชัยวงศ์ มีการเดินการขุดลอกคลองในปี พ.ศ. 2519 – 2522 ได้แก่ คลองโคกเปลาะ – สนามจันทร์ คลองหัวไผ่ – โคกจี่หนอน คลองกระพังบอน – หนองดินนก คลองหนองกระทุ่ม

คลองจระเข้กัด เป็นต้น นอกจากนี้ในสมัยบาทหลวงแสวง สามภักดิ์ เป็นอธิการโบสถ์ ช่วงปี พ.ศ. 2523 – 2526 ได้มีการซ่อมแซมท่อน้ำทั้งสองทอดที่อยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชน ได้แก่ “ท่อนายดี” และ “ท่อนายช่วง” โดยการดัดแปลงให้เป็นฝายกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง จากการมีระบบชลประทานที่ดีประกอบกับอาชีพเลี้ยงปลาได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ทำให้ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ส่วนใหญ่กลายเป็นบ่อปลาและบ่อกุ้ง และเนื่องจากชุมชนมีพื้นที่อยู่ในรอยต่อของ 3 อำเภอ 2 จังหวัด ทำให้ชาวชุมชนได้แยกมาตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงปลาในเขตตำบลของตนเพื่อติดต่อกับทางราชการในการช่วยเหลือด้านพันธุ์ปลา ด้านวิชาการ ด้านการจัดหาตลาดรับซื้อ เป็นต้น

นอกจากการเลี้ยงปลาแล้ว ในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ยังมีการเลี้ยงกุ้งอีกด้วย กุ้งที่เลี้ยงส่วนมากเป็นกุ้งขาวและกุ้งก้ามกราม มีการเลี้ยงกุ้งปนกับปลา เป็นการสร้างรายได้ให้ชาวชุมชน นอกเหนือจากการเลี้ยงปลาเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้การเลี้ยงกุ้งในชุมชนจะมีการซื้อกุ้งจากฟาร์มเพาะพันธุ์กุ้งนอกชุมชนแล้วนำมาเลี้ยงจนโต จากนั้นก็นำไปขายให้แก่ผู้ที่มาตั้งแพรับซื้อกุ้งในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่และชุมชนใกล้เคียง แต่การเลี้ยงกุ้งยังมีน้อยมากเมื่อเทียบกับการเลี้ยงปลา

จากการปรับเปลี่ยนอาชีพทำนาเป็นการเลี้ยงปลาในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ทำให้เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้นมาก ต่อมาได้มีการขยายการเลี้ยงปลาไปยังชุมชนอื่น ๆ ใกล้เคียงจนทำให้พื้นที่ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ รวมถึงพื้นที่ในเขตรอยต่อของจังหวัดชลบุรีและจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นแหล่งเลี้ยงปลาที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออก ตลอดจนชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ทุกวันนี้เป็นแหล่งเพาะและจำหน่ายพันธุ์ปลาที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในกลุ่มผู้เลี้ยงปลาระดับภูมิภาคและระดับประเทศอีกด้วย

2.2.4 การพัฒนาชุมชนทั้งจากหน่วยงานราชการและศาสนจักร

การพัฒนาชุมชนจากหน่วยงานราชการส่วนมากเป็นการพัฒนาด้านกายภาพของพื้นที่และพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชน นอกจากนี้ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ยังมีองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากการตระหนักถึงของชาวชุมชนที่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีความหลากหลายและตอบสนองต่อการดำเนินชีวิตของชาวชุมชน มีกลุ่มออมทรัพย์ มีองค์กรมุ่งส่งเสริมและพัฒนาอาชีพของเกษตรกรชาวชุมชน ทั้งการเลี้ยงปลา กุ้ง ตลอดจนสัตว์เศรษฐกิจอื่น ๆ เป็นการสร้างรายได้และเศรษฐกิจที่ดีจนเป็นชุมชนที่รักษาอัตลักษณ์อาชีพเกษตรกรรมไว้ได้ รวมถึงการมีองค์กรทางศาสนาต่าง ๆ ที่มีการดำเนินการจากชาวชุมชนเองจากการตระหนักถึงคุณค่าตนเองในการเป็นคริสตชนที่ดีและมีแสดงออกโดยการกระทำความดีสำหรับคนอื่น ๆ และชุมชน ทั้งนี้้องค์กรทางศาสนาต่าง ๆ ในชุมชนนั้น ได้ตอบสนองความต้องการของชาวชุมชนรวมถึงครอบคลุมกับชาวชุมชนทุกวัย เริ่มตั้งแต่วัยเด็ก เยาวชน วัยผู้ใหญ่ แม้กระทั่งวัยผู้สูงอายุ ทั้งในเรื่องของกิจกรรมการพัฒนาด้านความเชื่อความศรัทธาของชาวชุมชน การมีกิจกรรมด้านสังคมต่าง ๆ ในการ

ดูแลช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ซึ่งล้วนส่งผลในการพัฒนาด้านความเชื่อความศรัทธาของชาวชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ให้เป็นชุมชนที่มีความเชื่อในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่มั่นคง

2.2.5 การอยู่ร่วมกันในสังคมศาสนาอย่างเข้าใจและสมัครสมานสามัคคีกัน

ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่อยู่ในพื้นที่สองจังหวัดและอยู่ร่วมกับชุมชนพุทธ มีความร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพ การส่งเสริมกิจกรรมของชุมชน เช่น กิจกรรมพัฒนาสังคม กิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา มีการจัดกิจกรรมสานเสวนาและศาสนสัมพันธ์ กล่าวคือ ชาวชุมชนคริสต์สามารถเข้าไปร่วมงานพิธีกรรมของชาวพุทธ และชาวพุทธช่วยเหลือกิจกรรมของโบสถ์กับชุมชนคริสต์ได้อย่างเข้าใจในวิถีของแต่ละศาสนา อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สมัครสมานสามัคคี อยู่ร่วมชุมชนกับคนต่างศาสนาได้อย่างเป็นมิตรและเอื้ออาทร มีความผูกพันกับบ้านเกิด โดยเห็นได้ชัดเจนจากพิธีเสกสุสานของชุมชน ซึ่งเป็นพิธีรวมญาติมิตรของชาวชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ทำพิธีแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ไม่ว่าจะทำมาหากินอยู่ภูมิภาคใดก็จะกลับมายังบ้านเกิดในช่วงพิธีเสกสุสาน และมีความผูกพันกับผืนดินอันเป็นที่รักโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย “เมื่อเกิดจากดินก็จะกลับสู่ดิน” ไม่ว่าจะเสียชีวิตที่ใดก็ขอให้ร่างมาฝังไว้ที่สุสานของชุมชนของตนเท่านั้น ซึ่งญาติมิตรของชาวชุมชนคาทอลิกหัวไผ่มีทั้งชาวคริสต์และชาวพุทธที่มีรวมตัวกัน แต่จะมีเพียงชาวคริสต์ที่รับเฝ้าและรับศีลมหาสนิทในพิธีกรรมดังกล่าว

ภาพที่ 9 พิธีเสกสุสานชุมชนคาทอลิกหัวไผ่

จากวิถีและพลังชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ สามารถสรุปได้ว่าชุมชนคาทอลิกหัวไผ่อยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกง ศูนย์กลางชุมชนอยู่ที่วัดนักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่ เป็นชุมชนประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5 ที่เกิดจากการไถ่ทาสและตั้งถิ่นฐานของชุมชนอันเนื่องมาจากการเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ชาวชุมชนส่วนมากทำการเกษตรแบบผสมผสาน มีการเพาะเลี้ยงปลาและจำหน่ายพันธุ์ปลาที่มีชื่อเสียงเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ส่วนคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้แสดงให้เห็นถึงชุมชนชาวคริสต์ที่ผูกพันกับแหล่งน้ำและโบสถ์คาทอลิก มีการรำลึกถึงบาทหลวงเกโกผู้บุกเบิกผืนดินหัวไผ่ และพระสังฆราชยาโกเบ แจง เกิดสว่าง ผู้นำทางจิตวิญญาณและการพัฒนาชุมชน เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นจากรูปเคารพที่ตั้งอยู่ในพื้นที่โบสถ์คาทอลิก และมีเรื่องเล่าขานสืบทอดต่อกันมายาวนาน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนได้สะท้อนวิถีและพลังของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ปรากฏชัดเจนในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และคำบอกเล่าอันสะท้อนวิถีและพลังอันยั่งยืนของชุมชนชาวคริสต์แห่งลุ่มน้ำบางปะกงบนผืนดินประวัติศาสตร์แห่งนี้

3. ทูทางวัฒนธรรมของชุมชน

ทูทางวัฒนธรรมเป็นทูทางสังคมที่สำคัญ อันจะทำให้เกิดการสร้างสรรค์คุณค่าและมูลค่าเพิ่มต่อเศรษฐกิจและสังคม ทูทางวัฒนธรรมของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่เป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตระหนักในความเป็นมาของชุมชน ทราบถึงอัตลักษณ์ มรดกทางวัฒนธรรม และนำไปสู่การพัฒนาทั้งด้านกายภาพ คุณภาพ และสร้างแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนได้เป็นอย่างดี

รูปแบบทูทางวัฒนธรรมของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ประกอบด้วย ทูด้านประวัติศาสตร์ ทูด้านวิถีชีวิต ทูด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม และทูด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ดังนี้

3.1 ทูด้านประวัติศาสตร์ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชุมชนได้เก็บรวบรวมและบันทึกไว้ประกอบด้วย เอกสารโบราณจากกองจดหมายเหตุ แผนที่โบราณ ภาพถ่ายในอดีต รายงานประจำปีของมิสซัง รายงานของโบสถ์ รวมถึงสถาปัตยกรรม ศาสนสถาน รูปเคารพต่างๆ สะท้อนให้เห็นทูด้านประวัติศาสตร์ที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ยังคงมีเอกลักษณ์ในการนับถือศาสนา มีวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม พัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชนอย่างมีคุณภาพชัดเจน

3.2 ทูด้านวิถีชีวิต ด้วยอัตลักษณ์ของชุมชนคริสต์ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม สะท้อนให้เห็นทูด้านวิถีชีวิตที่น่าสนใจของชาวชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ซึ่งหากมีการส่งเสริมเป็นพื้นที่ศึกษาเรียนรู้ทั้งด้านการทำเกษตรกรรม การผลิตขนม การพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน นับว่าเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่ยั่งยืน

3.3 ทุนด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม จากการรวบรวมข้อมูลด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนนี้มีมรดกด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งดงามเป็นเอกลักษณ์ สามารถจัดทำเป็นแหล่งข้อมูลเพื่อการศึกษาท้องถิ่น และจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนได้อย่างชัดเจน

3.4 ทุนด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่มีทุนด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวที่พร้อมส่งเสริมเป็นชุมชนนวัตวิถีซึ่งสามารถจัดทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางการเกษตร แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวทางด้านภูมิปัญญา และแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งหากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนร่วมมือกันจัดทำแหล่งท่องเที่ยวชุมชนและมีการบริหารจัดการที่ดี ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่จะกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งในประเทศไทย

จากรูปแบบทุนทางวัฒนธรรมข้างต้น สามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาจัดทำ “พิพิธภัณฑ์ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่” โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์และแบ่งองค์ความรู้ออกเป็นหลายด้าน เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน สถานที่สำคัญ ความเชื่อและพิธีกรรม เทศกาลและงานประเพณี การประกอบอาชีพ มรดกทางภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนทั้งทางโบสถ์ สภาอภิปาล หน่วยงานราชการ และชาวชุมชน สามารถร่วมมือกันผลักดันให้องค์ความรู้เหล่านี้ปรากฏเป็นรูปธรรมในเชิงวัตถุและการจัดการท่องเที่ยวชุมชนที่มีศักยภาพได้ในอนาคต

สรุปผลการศึกษา

ชุมชนคาทอลิกหัวไผ่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดจากการไถ่ทาสของบาทหลวงมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสชื่อ บาทหลวงมาธิโอแรง ฟรังซัว มารี เกโก เพื่อเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกและจัดหาที่ดินทำกินให้ทาสเก่า มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน มีอัตลักษณ์ชัดเจนคือเป็นชุมชนคริสต์ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีภูมิทัศน์วัฒนธรรมงดงาม วิถีและพลังชุมชนเกิดจากการมีวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม มีภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ชัดเจน มีเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง มีการพัฒนาชุมชนทั้งจากหน่วยงานราชการและศาสนจักร รวมถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมต่างศาสนาอย่างเข้าใจและสมัครสมานสามัคคีกัน ส่วนทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ได้แก่ ทุนด้านประวัติศาสตร์ ทุนด้านวิถีชีวิต ทุนด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม และทุนด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถนำไปใช้พัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาชุมชนในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังที่กล่าวมา ได้นำไปสู่การค้นพบ 3 ประเด็น คือ แนวทางการจัดการความรู้ การจัดการทางวัฒนธรรม และการใช้ประโยชน์จากวิถีและพลังชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ดังนี้

- แนวทางการจัดการความรู้ มีนักวิชาการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ไว้หลายคน มีคนในชุมชนทำวิจัยเกี่ยวกับชุมชน คือ ดร.วิสันห์ วงษ์แก้ว ทำคุณภูนิพนธ์เรื่อง “การตั้งถิ่นฐานและ

พัฒนาการของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในประเทศไทย ความเป็นมาของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ภูมิวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนวิเคราะห์โครงสร้างต่าง ๆ ของชุมชนอย่างละเอียด และนางสาวอุษา จันทร ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนคาทอลิก วัดนักบุญฟิลิปและยากอบ (หัวไผ่) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยบูรพา เพื่อศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมและบริบทการพัฒนาชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของโบสถ์วัดนักบุญฟิลิปและยากอบหัวไผ่ โดยใช้วิธีการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพ การจัดการความรู้ การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนคาทอลิก และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีบาทหลวงและนักวิชาการคนอื่น ๆ บันทึกข้อมูลประวัติชุมชน และวิถีอาชีพของชุมชนไว้ แสดงให้เห็นถึงทุนด้านวิชาการของชุมชนที่พร้อมนำไปใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวชุมชนต่อไป เมื่อมีการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ มีการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ หากมีการนำข้อมูลดังกล่าวไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับชุมชนศึกษาและจัดทำคลังความรู้ของชุมชน นับเป็นประโยชน์ในทางวิชาการอย่างยิ่ง

- การจัดการทางวัฒนธรรม ข้อมูลจากงานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ประกอบการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ โดยการอนุรักษ์อาคารสถานที่ โบราณวัตถุ และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างมีระบบ จะทำให้สามารถสร้าง “มูลค่า” จาก “คุณค่า” ของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนได้

- การใช้ประโยชน์จากวิถีและพลังชุมชนคาทอลิกหัวไผ่ สามารถใช้องค์ความรู้เหล่านี้ไปใช้พัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน สร้างพิพิธภัณฑ์ชุมชน สร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน ตลอดจนทำให้เกิดการรวมตัวทำกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชน อันจะส่งผลให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องนี้ทำให้พบสิ่งที่ควรจะมีการค้นคว้าต่อไปในประเด็นทางวัฒนธรรม ดังนี้

1. การศึกษาแนวคิดพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนคาทอลิกหัวไผ่
2. การศึกษาเรื่องการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
3. ศึกษาบทบาทขององค์กรต่างๆ ในการสนับสนุนส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชนให้เกิดมูลค่าเพิ่มใน

สังคมยุคเศรษฐกิจสร้างสรรค์

เอกสารอ้างอิง

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2458). *แผนที่การบินเฉพาะถิ่น บ้านโพธิ์ ฉะเชิงเทรา*. เอกสารเลขที่ ผ. กบค.3 - (12 - 25)

ประวัติย่อพระสงฆ์ที่มาปกครอง (ม.ป.ป.). วัดหัวไผ่. ม.ป.ท.

พิทักษ์ โยธารักษ์. (2552). *ประวัติวัดนักบุญฟิลิปและยากอบหัวไผ่*. สืบค้นจาก http://www.pj-huaphai.org/_files_school/20010222/data/20010222_1_20130825-123720.pdf

การดี มหาจันทร์. (2552). *พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชลบุรี*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์, สาขาวิชาไทยศึกษา.

รายงานการดำเนินงานวัดนักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่ ค.ศ. 2006 – 2008. (2552). ม.ป.ท.

โรเบิร์ต โกสเต. (2547). *2000 ปีแห่งการประกาศพระวรสาร*. กรุงเทพฯ: สื่อมวลชนคาทอลิก.

วิสันท์ วงษ์แก้ว. (2557). *การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนคาทอลิกหัวไผ่*. คุยถิ่นนิพนธ์ปรัชญาคุยถิ่นบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา.

หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. (ม.ป.ป. ก). *รายงานประจำปีของมิสซังกรุงเทพฯและมิสซังกรุงเทพฯ ถึงศูนย์มิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ตั้งแต่ ค.ศ. 1873 - ค.ศ. 1982 เล่ม 1-4*. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ.

หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. (ม.ป.ป. ข) *รายงานประจำปีของมิสซังกรุงเทพฯและมิสซังกรุงเทพฯ ถึงศูนย์มิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ค.ศ. 1904*. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ.

อนุสรณ์ 50 ปี สุวรรณสมโภชมิสซังจันทบุรี. (ม.ป.ป.). ม.ป.ท.

อนุสรณ์ 60 ปีโรงเรียนประชาสงเคราะห์ อำเภอบ้านทอง จังหวัดชลบุรี 1941-1944. (2544). ม.ป.ท.

อนุสรณ์ศตสมโภช 110 ปี วัด น. ฟิลิปและยากอบ หัวไผ่ 1880-1990. (ม.ป.ป.). ม.ป.ท.

อุษา จันท. (2560). *ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนคาทอลิก วัดนักบุญฟิลิปและยากอบ (หัวไผ่) อำเภอบ้านทอง จังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา.